

ЛИПОВ Володимир, д. е. н., доцент, професор Харківського національного економічного університету

МОДЕЛІ ЗРОСТАННЯ І РОЗВИТКУ ЗА ДЖОВАННІ АРРИГІ: УКРАЇНСЬКИЙ ШАНС?

Представлено передумови формування моделей "некапіталістичного" смітівського ринкового зростання і капіталістичного неприродного розвитку. Доведено, що перехід від матеріальної до фінансової фази системного циклу накопичення і вступ Центру капіталістичної світ-системи (США) у завершуючу фазу циклу знаменують його зміщення в Східну Азію. Розкрито пов'язані з цим протиріччя. Показано вплив цих змін на вибір Україною ефективної моделі розвитку.

Ключові слова: економічні цикли, капіталізм, моделі розвитку, ринкова економіка, розвиток, світ-система.

Липов В. Модели роста и развития по Джованни Арриги: украинский шанс? Представлены предпосылки формирования моделей "некапиталистического" смитовского рыночного роста и капиталистического неестественного развития. Доказано, что переход от материальной к финансовой фазе системного цикла накопления и вступление Центра мир-системы (США) в завершающую фазу цикла знаменует его смещение в Восточную Азию. Раскрыты связанные с этим противоречия. Показано влияние этих изменений на выбор Украиной эффективной модели развития.

Ключевые слова: экономические циклы, капитализм, модели развития, рыночная экономика, развитие, мир-система.

Постановка проблеми. Успіх економічного розвитку цілої низки країн Азії на тлі кризових процесів в економіках Заходу ставить перед Україною питання про вибір найбільш ефективної моделі розвитку, уявлення про яку зазнали істотних змін за два десятиліття, що минули з початку реформ. Якщо початковий етап пройшов під гаслом будівництва соціально орієнтованої ринкової економіки, то вже з початку нового тисячоліття відбувається поступова легалізація поняття, що істотно коригує уявлення про модель, яка формується. Назва праці

А. Аслунда якнайкраще відбиває ці зміни [1]. Розбудову капіталізму представлено безальтернативним варіантом реформ. Альтернатива ж у кращому разі вбачається у виборі його моделі. М. Альбер у 1991 р. випускає книгу з красномовною назвою "Капіталізм проти капіталізму" [2], де індивідуалізованій моделі капіталістичної економіки США протиставляється рейнська модель соціально орієнтованої ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку нового тисячоліття формується концепція різноманіття варіантів капіталізму (КРВК). Основоположники виділяють ринкову, координовану і змішану середземноморську моделі капіталізму [3]. Надалі у рамках посттрансформаційних економік дослідники розрізняють авторитарні регульовані і державний, а також гібридний державно-ринковий варіанти капіталізму [4]. Одночасно використання КРВК дозволило виявити відразу чотири моделі капіталізму країн Східної Азії: керовану державою, співуправлінську, мережеву і персоналізовану [5]. Представники французької школи регуляції ще раніше констатували відхід (у відповідь на кризові явища 1970-х років) від єдиної фордистської моделі регуляції, виділяючи ринкову, соціал-демократичну, публічну і мезокорпоративну моделі капіталізму [6].

Спільним для вказаних підходів є твердження про капіталістичну суть цих моделей. М. Альбер навіть зазначає, що недоліком ситуації, яка склалася, є втрата капіталізмом у результаті краху соціалістичної системи своєї альтернативи, що служила важливим стимулом розвитку [2, с. 14]. Проте вже через декілька років Джованні Аррігі вказав на наявність такої альтернативи, яка вбачається в протиставленні "неприродного капіталістичного" і "природного ринкового" типів розвитку.

Мета статті – розглянути обґрунтованість запропонованого підходу й ті практичні висновки для розвитку світ-системи в цілому й національної економіки України зокрема.

Матеріали й методи. Робота ґрунтується на творчій спадщині К. Маркса [7], Й. Шумпетера [8], А. Сміта [9]. В процесі дослідження використано праці засновників світ-системного аналізу (10–12)), представників школи "Анналів" і теорії регуляції [6; 13–15], К. Поланьї [16], В. Зомбарта [17]. Методологічна база включає історико-генетичний, діалектичний, порівняльний, комплементарний інституціональний аналіз.

Результати дослідження. Джованні Аррігі запропонував свій підхід до бачення і обґрунтування глибинних причин формування фінансової кризи сучасної капіталістичної світ-системи [11], підстав і перспектив подальшого її розвитку [12]. Циклічність капіталістичного розвитку – предмет дослідження першої роботи Джованні Аррігі, де розмежовуються ринкові відносини та капіталізм. Відправним моментом слугує концептуальна схема Ф. Броделя. Вчений виділяє три прошарки господарського життя, які можна позначити як сфери *натурального*

господарства, ринкових відносин і власне капіталізму: "різні якості того, що я іменую "економікою" (або ринковою економікою) і "капіталізмом", здається мені не новою рисою, але європейською константою з часів середньовіччя. ...з тією різницею, що до доіндустріальної моделі слід додати третій сектор: нижній "поверх" "неекономіки", свого роду гумусний прошарок, де зростають корені ринку, але не пронизуючи усієї його маси.... Вище за нього в зоні переважно ринкової економіки множилися горизонтальні зв'язки між ринками; деякий автоматизм зазвичай поєднував попит, пропозицію і ціну. Нарешті, поряд з цим шаром, або, вірніше, над ним, зона "протиринку" представляла царство спритності і права сильного. Саме там і розташовується зона переважно капіталізму, як учора, так і сьогодні, як до промислової революції, так і після неї" (*курсив* – авт.) [13, с. 220]. Розвиток капіталізму – верхнього прошарку господарського життя – підкоряється своїм законам і впливає на усю господарську структуру капіталістичної світ-системи. Джованні Аррігі виділяє чотири системні цикли накопичення капіталістичної світ-системи, "кожен з яких характеризується фундаментальною єдністю основної рушійної сили і структури світових процесів накопичення капіталу: генуезький цикл XV – початку XVII ст., голландський цикл кінця XVI – третьої чверті XVIII ст., британський цикл другої половини XVIII – початку XX ст. й американський цикл, який почався у кінці XIX ст. і триває на нинішній фазі фінансової експансії" (*курсив* – авт.) [11, с. 45]. У їх описі учений використовує формулу капіталу К. Маркса (Д – Т – Д'), що відбиває в цьому випадку вже не логіку індивідуальних дій капіталіста, а "закономірності історичного капіталізму як світ-системи, що повторюються". Виділяються фази матеріальної (Д – Т) і фінансової експансії (Т – Д'), що чергуються. У першій фазі грошовий капітал приводить у рух зростаючу масу товарів, у другій – він звільняється від своєї товарної форми, накопичення здійснюється за допомогою фінансових угод (за скороченою формулою (Д – Д')). Разом дві фази-епохи розвитку капіталізму утворюють повний системний цикл накопичення. Зміна фаз і зміщення Центру світ-системи зумовлені передусім: поступовою втратою домінуючим центром капіталістичної світ-системи (попередньо Генуєю, Голландією, Великобританією, США) здатності замикати на собі та контролювати потоки руху капіталів і отримання відповідної вигоди; появою можливості використання альтернативних варіантів його перерозподілу; зростанням ризиків використання капіталу, у тому числі й пов'язаних з посиленням суперництва з новим Центром, що зароджується і все активніше пред'являє свої домагання. При цьому кожен новий центр капіталістичної світ-системи за своїм ресурсним потенціалом помітно перевершував попередника. Китай у 1994 р. ще не був готовий до цієї ролі, і це ускладнює й подовжує як перебіг самої кризи, так і визначення перспектив розвитку світ-системи і виходу з нього.

Для України висновок Джованні Аррігі звучить як сигнал про відновлення багатополарності світ-системи, в якій вже не лише Захід (США, ЄС), але і Схід (Китай) перетворюється на Центр розвитку. Саме становлення останнього як Центру виявляється пов'язаним з переходом від фінансової до матеріальної фази накопичення, перспективами реіндустріалізації.

Наступну працю вченого, що з'явилася у 2007 р., присвячено дослідженню Китаю як потенційного нового Центру капіталістичної світ-системи і впливаючого з цієї зміни тренду її подальшого розвитку. Автор розкриває не лише зовнішні показники нарощування економічної могутності "Серединної імперії", а й внутрішні пружини, які керують процесом розвитку в цій країні. Неоднозначність висновків вченого пов'язана зовсім не з невірою в можливості Китаю. Як мінімум дві проблеми постають перед прибічниками світ-системного аналізу при спробах визначення його перспектив як нового Центру капіталістичної світ-системи.

За старою, як світ, приказкою, якщо хочеш що-небудь заховати – поклади його на найвиднішому місці. Як співвіднести те, що центральне становище в трансформованій *капіталістичній світ-системі* відводиться країні, що офіційно декларує будівництво *соціалізму*, нехай навіть і з китайською специфікою? Вченого не задовольняє проста відповідь, що зовсім це і не соціалізм, якщо є ринок, капіталісти, активна взаємодія із західними капіталістичними структурами. *Ринкова економіка і капіталізм – не тотожні поняття*. І знову учений звертається до теоретичної спадщини Ф. Броделя: "*Будучи привілеєм небагатьох, капіталізм немислимий без активного пособництва суспільства. Капіталізм торжествує лише тоді, коли ідентифікує себе з державою, коли сам стає державою*. Під час першої великої фази його розвитку – в містах-державах Італії – Венеції, Генуї, Флоренції – влада належала грошовій еліті. У Голландії XVII століття регенти-аристократи управляли країною в інтересах і навіть за прямими вказівками ділків, негоціантів і великих фінансистів. У Англії після революції 1688 р. влада опинилася в ситуації, подібній до голландської" (*курсив – авт.*) [15, с. 68–69]. "*Капіталістичний характер розвитку, заснованого на ринку, – стверджує Джованні Аррігі, – визначається не наявністю капіталістичних інститутів та їх співвідношенням, а ставленням держави до влади і капіталу. Як би багато не було капіталістів за певної ринкової економіки, якщо держава не підпорядкована їх класовим інтересам, ця економіка залишається некапіталістичною*" (*курсив – авт.*) [11, с. 367]. Більше того, спираючись на праці Р. Бренера [14], він відзначає, що саме це зрощення, на відміну від таких чинників, як особлива трудова етика, забезпеченість ресурсами, аналоги яких можна зустріти і в інших регіонах світу, є тією унікальною умовою, яка забезпечила торжество капіталізму на Заході, початок "*Великого розходження*",

заснованого на капітало- і енергоємних технологіях "капіталістичного розвитку" (за К. Марксом і Й. Шумпетером) Заходу і трудомістких, енергозберігаючих технологіях "ринкового (через розподіл праці – авт.) смітівського зростання" Східної Азії.

Смітівське зростання, за Джованні Аррігі, – природний шлях еволюції економіки, пов'язаний з її попаданням у "стаціонарний стан" або "пастку зростання" у вищій точці рівноваги між динамікою зростання прибутків і кількості населення. Збереження стабільності існуючих інституціональних структур суспільства за одночасної підтримки або забезпечення зростання добробуту відрізняє "смітівське зростання" від моделі "неприродного капіталістичного розвитку", що почала поширюватися на заході в епоху Великих географічних відкриттів. Якщо перший випадок припускає опору на внутрішні ресурси (насамперед, аграрний сектор), націлюється на розвиток і підтримку внутрішніх ринків, то другий стимулює розвиток індустрії за рахунок нестримного викачування ресурсів на першому етапі з сільськогосподарського сектора, а надалі – із заморських територій, за допомогою зовнішньої торгівлі, підтримуваною військовою експансією.

Теоретичні основи розуміння моделі "неприродного капіталістичного розвитку" заклали К. Маркс і Й. Шумпетер. К. Маркс розкрив внутрішнє протиріччя "капіталізму" між суспільним характером праці, його кінцевої мети, що полягає у відтворенні суспільства як єдиного організму, й індивідуальним привласненням її результатів, що стимулює інноваційну активність капіталіста. Він представив процес, за допомогою якого цілі і засоби суспільного відтворення міняються місцями, набувають "неприродного" характеру. Справжня мета – підтримка існування суспільства – перетворюється на засіб, а засіб – стимулювання індивідуального інтересу учасників процесу суспільного відтворення – в мету – нескінченне і нестримне накопичення капіталу.

У свою чергу концепція "творчого руйнування" Й. Шумпетера обґрунтовує і розкриває механізми, за допомогою яких відбувається послідовне руйнування старих і формування нових структур, у тому числі й у сфері інституціонального будівництва. Епоха Відродження в Італії – той період, коли "Джин-капіталіст" звільняється з "глеку" обмежень, що накладаються на нього нормами Традиційного суспільства, і сам перетворюється на приховану пружину процесу Модернізації, що в найкоротші за історичними мірками терміни здійснює дива перетворення буквально усіх сторін громадського життя Заходу.

У Ф. Броделя можна також знайти відповідь на питання, чому аналогічні перетворення не сталися у Східній Азії: "Китайська держава, незважаючи на змову торговців і корумпованих мандаринів, нескінченно вороже ставилася до розквіту капіталізму, який навіть якщо і розвивався за волею обставин, то всякий раз, кінець кінцем, безжалюбно ставився на місце тоталітарною, у відомому сенсі, державою" [15, с. 77].

талісти залишаються залежною соціальною групою, у якій були відсутні можливості підпорядковувати своїм власним класовим інтересам суспільні інтереси усієї держави. Країна рухалася шляхом "природного, смітівського зростання".

У чому причини подібного "відставання"? Як необхідні передумови капіталістичного розвитку Р. Бренер виділяє збереження організаторами виробництва класових позицій і поза ринковою економікою за одночасної втрати можливості автоматичного відтворення себе як організаторів виробництва (зрештою цю вимогу можна звести до розподілу функцій індивідуального володіння й управління за безумовного збереження першої) і втрату безпосередніми виробниками контролю над засобами виробництва (відчуження працівників від засобів виробництва, за К. Марксом) [14, с. 35–36]. Запропоновані умови (*капіталістичного способу виробництва* – авт.) протилежні фундаментальним підвалинам *азійського способу виробництва*.

В останньому випадку (а це і є випадок середньовічного Китаю) *індивідуальній власності протистойть загальногрупова власність* усієї правлячої верхівки суспільства. Умова доступу до неї – участь в управлінні. Обсяг отримуваних благ визначається місцем в ієрархії управління державою. Загальнокласова власність має форму державної. Одночасно зберігаються залишки племінної власності, власність землеробських громад, громадська власність ремісників (як підпорядкована – право користування). Безпосередній виробник не просто прив'язується до землі, як це було за *феодального способу виробництва* – він виступає співвласником землі, яку обробляє.

З огляду на це стають зрозумілими глибинні причини неприйняття капіталізму і капіталістів правлячою верхівкою китайського суспільства. При цьому знаходить своє обґрунтування остання фраза раніше наведеного висловлювання Ф. Броделя: "Справжній китайський капіталізм розвивався лише за межами Китаю, наприклад, у країнах Малайського архіпелагу, де китайський торговець користувався повною свободою дій" [13, с. 77]. Китайський капіталіст "у гостях", як і кожна іонаціональна меншість, за визначенням, був віддалений від правлячої верхівки приймаючої країни, його терпіли через те, що він заповнював соціальну нішу, виконував функції потрібні, але засуджувані у традиційному суспільстві. Він же, у свою чергу, був змушений займатися торгівлею, фінансовими послугами саме тому, що цю соціальну нішу залишали йому корінні жителі, що вважали подібні заняття негідними [18]. Його індивідуальна діяльність завжди опиняється в підлеглому стані до завдань виживання усього суспільства.

Імператорський Китай Ф. Бродель характеризує як "*грунтовну ринкову економіку*", в якій наполегливо і вдало розділяють ринок і капіталізм, а вороже ставлення держави до будь-кого, хто "ненормально" багатіє, призводить до того, що капіталізм у цій країні можливий лише в обме-

жених групах, підтримуваних і контрольованих державою [13, с. 367]. Хіба не є віддзеркаленням цього принципу господарської діяльності в сучасних умовах характер взаємин японських корпорацій і держави, що дозволили говорити про створення "Japan corporation", історія формування Південнокорейських Чеболів, офіційна політика Комуністичної партії Китаю відносно бізнесу, що розвивається?

Виділяючи обмінні відносини як особливу форму руху благ у суспільстві, К. Поланьї, нарівні з реципрокністю і редистрибуцією, незмінно підкреслює їх ринковий, рівноправний, заснований на добровільному русі еквівалентів вартості характер [16, с. 83]. Водночас В. Зомбарт у "Буржуа" доводить, що вже з моменту зародження капіталістичне підприємництво, у тому числі й зовнішня торгівля, було далеко від цих принципів [17]. І це зовсім не випадково, адже цілі ринкового обміну і капіталістичного підприємництва далеко не завжди збігаються. Більше того, вони відрізняються за своєю суттю. Обмінні операції з метою отримання прибутку – лише мала частка руху благ, що забезпечує усі аспекти процесу відтворення суспільства. Порухення принципу еквівалентності, пошук шляхів максимізації власної вигоди за рахунок партнера по обмінних операціях – невід’ємна риса капіталістичного підприємництва. З моменту появи воно породжувало дедалі більш витончені способи вилучення доходу з можливості нееквівалентного обміну. У сучасних умовах воно знаходить втілення в розвитку *гламурного капіталізму*. У його основі – *амбівалентність форм руху благ з точки зору учасників, залучених у процес обміну*. Те, що з боку споживача є *тратою* (невідповідність вартісних еквівалентів зустрічних потоків благ, яке виправдовується створенням ексклюзивного індивідуального образу як *інструменту формування і підтримки соціальних зв’язків*), з точки зору виробника є *надприбутковим економічним обміном*. При цьому поза увагою дослідників часто залишаються соціальні наслідки явищ, що породжуються *міфологією гламурного капіталізму*: віртуалізація грошей, товарів, їх виробників; віртуалізація свідомості споживача; маніпуляція ним; підміна реальних життєвих цінностей надуманими ідеалами; порушення балансу між людиною та її соціальним оточенням [19, с. 32].

Руйнівні наслідки нееквівалентності обмінних операцій відчують як окремі індивіди, так і регіони, країни, континенти, світове господарство в цілому, проявом чого і є фінансова криза. Заходи зі створення системи міжнародних організацій, покликаних запобігти її прояву надалі, здатні пом’якшити наслідки кризових явищ, але ніяк не усунути саму причину.

Для визначення потенціалу, перспективних напрямів економічної політики України важливим є те, що зміна Центру світ-системи пов’язується із трансформацією характеру відносин держави і капіталу. Успіх економічного розвитку країн Східної Азії на тлі кризи економік

Заходу актуалізує питання про вибір моделі розвитку, найбільш адекватної сучасним умовам. Можливість і необхідність відокремлення капіталу від держави, підпорядкування інтересів першого загальнонаціональним інтересам є обов'язковою умовою успішного розвитку. У табл. 1 в узагальненому вигляді представлені відмінності в механізмах економічної еволюції Заходу і Східної Азії, які дозволяють зробити висновки про те, що саме зміна Центру сучасної світ-системи може стати основою усунення глибинних причин періодичного повторення світових фінансових криз.

Таблиця 1

Західна і Азійська парадигми економічного зростання і розвитку

Критерії	Захід	Східна Азія
Основні теоретичні концепції еволюції	Теорія капіталу К. Маркса, теорія розвитку Й. Шумпетера	Теорія ринкового розподілу праці А. Сміта
Джерело зростання і розвитку	Прагнення капіталіста до прибутку, творче руйнування	Суспільний розподіл праці і спеціалізація
Вплив еволюції на соціальні структури	Породжує їх нестійкість, трансформації	Націлена на підтримку стабільності
Мета діяльності	Отримання прибутку	Відтворення суспільства
Засіб досягнення мети	Виробнича, торговельна, фінансова діяльність	Господарювання як цілісний процес суспільного відтворення
Форми руху благ	Обмін	Обмін, редистрибуція, реципрокність (дар, трата)
Характер ринків	Капіталістичні	Некапіталістичні
Домінуючий інтерес	Індивідуальний	Суспільний
Пріоритетна взаємодія	Конкуренція	Співпраця
Пріоритетні технології	Капітало-, енергоємні	Трудомісткі, енергозберігаючі
Відношення до інституціональної динаміки	Дає старт процесу модернізації	Закріплює традиційні засади суспільного життя
Роль капіталу (у тому числі й іноземного)	Диктує свої умови державі, захоплює її, сама стає державою	Приймає умови, визначені державою, залежить від неї, витісняється на периферію суспільного життя
Характер еволюції	Капіталістичний неприродний розвиток	Смітівське природне зростання

Ще одна проблема, пов'язана з перспективою перетворення Китаю на Центр світ-системи, впливає з першої і полягає у визначенні характеру міжнародних відносин, які міг би запропонувати Китай як її Центр. Розглянемо відмінності "природного ринкового смітівського шляху зростання" і "неприродного капіталістичного розвитку", їх прояви

у міжнародних відносинах (табл. 2). Джованні Арригі відмічає, що народження національних держав зовсім не є продуктом розвитку європейської цивілізації. В Азії національні держави з'явилися задовго до Вестфальського миру, і вони, так само, як і європейські, формували систему міжнародних відносин, але засновану на кардинально відмінних принципах.

Таблиця 2

Особливості міжнародної орієнтації Заходу і Китаю

Критерії	Захід	Китай
Пріоритетна орієнтація капіталу	Зовнішня	Внутрішня
Характер відносин	Метрополія / колонія	Центр / периферія
Співвідношення масштабів ринків	На користь колоній	На користь центру
Цілі зовнішньої взаємодії	Експлуатація зовнішніх ринків	Підтримка стабільності зовнішнього оточення
Пріоритетна форма взаємодії	Колоніалізм	Обмін політичних поступок сусідів на доступ до внутрішніх ринків
Джерело вигоди	Нестабільність ситуації (зміни як передумова або як наслідок)	Підтримка стабільності ситуації
Характер зовнішньої політики	Мілітаризм	Мирна співпраця, взаємодія, взаємодоповнюваність
Концентроване вираження моделі взаємодії	<i>Вашингтонський консенсус</i> (дерегулювання економіки; зниження граничних ставок податків і обмежень для прямих іноземних інвестицій; лібералізація зовнішньої торгівлі і фінансових ринків; вільні обмінні курси; приватизація; фіскальна дисципліна; захист прав власності)	<i>Пекінський консенсус</i> (визнання необхідності узгодження програм розвитку із специфікою регіонів і різносторонності, об'єднання зусиль із формування світового порядку на основі економічної взаємозалежності, врахування політичних і культурних відмінностей)

Якщо для Європи характерним було озброєне суперництво, географічна експансія, то для азійських країн – суперництво за технологічні й організаційні інновації. Закріплення за Китаєм статусу "Серединної імперії" забезпечило йому домінуюче становище Центру, що вплинуло на кардинально відмінні від європейських відносини з периферією. Наявність в Європі значної кількості порівняно невеликих держав, що постійно змагаються між собою, стимулювало розвиток культури агональності, змагальності, що мала як позитивні, так і негативні наслідки для усієї системи міжнародних відносин. Колосальні масштаби внутрішнього ринку, що відрізняють Китай від європейських держав, можна вважати об'єктивною причиною значно меншої його зацікавленості в

розвитку зовнішньої торгівлі й відсутності стимулів військової експансії, характерної для держав Європи. Якщо для Заходу периферія – джерело отримання ресурсів, то для Китаю – напрям їх застосування. "Відносини данництва між китайським імператором і державами-васалами, – відзначає Джованні Аррігі, – не були пов'язані зі збором податків. Навпаки (вони – авт.) пропонували китайському імператорському двору лише символічні дари, а у відповідь отримували набагато цінніші. Отже, номінальна "данина" була фактично двосторонньою трансакцією, що дозволяла Середньому царству "купувати" вірність держав-васалів і в той же час контролювати потік людей і товарів через свої кордони" [9, с. 359]. Екстравертності європейської політики протистоїть інтравертність китайської. Глибинні витоки цих відмінностей можна знайти у фундаментальній різниці між капіталістичним і некапіталістичним ринковим розвитком.

Висновки. Розмежування капіталістичного і некапіталістичного ринкового типів розвитку як характеристик, що відрізняють моделі економічної еволюції країн Заходу і Східної Азії, дозволяє по-новому розглядати причини періодичних світових фінансових криз і перспективи їх подолання, по-новому підійти до проблеми визначення моделі розвитку економіки України відповідно до глобальних трендів і національної специфіки. У центрі уваги дослідників повинні знаходитись інституціональні механізми забезпечення такого переходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аслунд А. Розбудова капіталізму. Трансформація в країнах колишнього Радянського блоку / А. Аслунд. — К. : Дух і літера, 2003. — 636 с.
2. Альбер М. Капіталізм проти капіталізму / М. Альбер. — СПб. : Економ. школа, 1998. — 296 с.
3. Hall P. (2001) An Introduction to Varieties of Capitalism / P. Hall, D. Soskice // Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage; P. Hall, D. Soskice (eds.). — Oxford : Oxford University Press. — P. 1–70.
4. Драхокупил Я. Постпереходные варианты политического и экономического развития стран Восточной Европы и бывшего Советского Союза / Я. Драхокупил // Мир России. — 2009. — № 3. — С. 39–60.
5. Walter A. Debating East Asian Capitalism: Issues and Themes / A. Walter and X. Zhang // East Asian Capitalism Diversity, Continuity, and Change / Edited by Andrew Walter and Xiaoke Zhang. — P. 1–24.
6. Boyer R. (1996) The Seven Paradoxes of Capitalism ... Ore is a Theory of Modern Economies Still Possible? / R. Boyer // СЕРРЕМАР. — № 9620. — 84 р.
7. Маркс К. Капитал Т. 1 / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. — Т. 23. — М. : Госполитиздат, 1960. — 908 с.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер // Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. — М. : Эксмо, 2007. — С. 29–360.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М. : Эксмо, 2007. — 958 с.

10. Amin S. (1982) Dynamics of global crisis / S. Amin, G. Arrighi, A. G. Frank, I. Wallerstein. — New York : Monthly Review Press.
11. Арриги Дж. Долгий двадцатый век / Дж. Арриги. — М. : Территория будущего, 2006. — 472 с.
12. Арриги Дж. Адам Смит в Пекине. Что получил в наследство XXI век / Дж. Арриги. — М. : И-т общественного проектирования, 2009. — 456 с.
13. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV–XVIII / Ф. Бродель. — Т. 2. Игры обмена. — М. : Прогресс, 1988. — 632 с.
14. Brenner R. (1977) The origins of capitalist development: A critique of Neo-Smithian Marxism / R. Brenner // New left review. — 1/104. — P. 25–92.
15. Бродель Ф. Динамика капитализма / Ф. Бродель. — Смоленск : Полиграмма, 1993. — 128 с.
16. Поланьи К. Великая трансформация: политические и духовные истоки нашего времени / К. Поланьи. — СПб. : Алетейа, 2002. — 320 с.
17. Зомбарт В. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека / В. Зомбарт // Собр. соч. — в 3-х т. Т. 1. — СПб. : Владимир Даль, 2005. — С. 23–477.
18. Дятлов В. Торгаши, чужаки или посланные Богом? / В. Дятлов. — М., 2006. — 256 с.
19. Липов В. Множественность денежных систем как инструмент гетерогенизации институциональной составляющей СЭС / В. Липов // Економіч. вісн. Нац. гірничого ун-ту. — 2013. — № 1. — С. 25–33.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2013.

Lipov V. G. Arrighi's models of growth and development: chance for Ukraine?

Background. The work is devoted to the problem of determining the development model of Ukraine. Possibility of the use of the approach offered by G. Arrighi to periodization of crises of the capitalist world-system and the forecast of its evolution as a reason to develop a strategy for the development of the national economy, most adequately corresponding to the objective realities of the development of the world economy are studied.

Review of scientific sources. The study is based on the works of A. Aslund, J. Drahoukoupil, M. Albert, comparing models of transformation and posttransformation economies, models of market and of the Rhineland capitalism; works of the adherents of the concept of "varieties of capitalism" (P. Hall, D. Soskice), regulation theory (R. Boyer) which are dealing with modern model of capitalism; the historical school "Annals" (F. Braudel), K. Polanyi, W. Sombart, world-system analysis (G. Arrighi), which are exploring the formation and evolution of capitalism. Methodological basis for delineating patterns of growth and development can be found in the works of A. Smith, K. Marx, J. Schumpeter.

Results. Based on the approach offered by G. Arrighi to understanding the roots, causes and the prospects of the global financial crisis directions of Center of the capitalist world-system shift are revealed. The prerequisites for the formation of the "Smith's" non-capitalist models of market growth and capitalist unnatural development are presented. The shift from physical to financial phase of system cycle of accumulation and enter the center of the capitalist world-system (United States) in its final, the financial phase of cycle, as a prerequisite shift in East Asia Center of the capitalist world-system are showed. The contradictions are revealed. The influences of these changes on the selection of an effective model for the development of Ukraine are presented.

Conclusion. Differentiation of patterns of economic evolution of the countries of the East Asia and West allows for a new look at the causes of periodic global financial crisis

and prospects of overcoming them. It allows a new approach, in line with global trends and national specific, to determine the development model of Ukraine's economy. Researchers must take into consideration institutional arrangements for such a transition.

Keywords: economic cycles, capitalism, development model, development, market economy, world-system.

REFERENCES

1. *Aslund A.* Rozbudova kapitalizmu. Transformacija v kraj'nah kolyshn'ogo Radjans'kogo bloku / A. Aslund. — K. : Duh i litera, 2003. — 636 s.
2. *Al'ber M.* Kapitalizm protiv kapitalizma / M. Al'ber. — SPb. : Jekonom. shkola, 1998. — 296 s.
3. *Hall P.* (2001) An Introduction to Varieties of Capitalism / P. Hall, D. Soskice // Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage; P. Hall, D. Soskice (eds.). — Oxford : Oxford University Press. — P. 1–70.
4. *Drahokupil Ja.* Postperekhodnye varianty politicheskogo i jekonomicheskogo razvitija stran Vostochnoj Evropy i byvshego Sovetskogo Sojuza / Ja. Drahokupil // Mir Rossii. — 2009. — № 3. — S. 39–60.
5. *Walter A.* Debating East Asian Capitalism: Issues and Themes / A. Walter and X. Zhang // East Asian Capitalism Diversity, Continuity, and Change / Edited by Andrew Walter and Xiaoke Zhang. — R. 1–24.
6. *Boyer R.* (1996) The Seven Paradoxes of Capitalism ... Ore is a Theory of Modern Economies Still Possible? / R. Boyer // CEPREMAP. — № 9620. — 84 p.
7. *Marks K.* Kapital T. 1 / K. Marks // Marks K., Jengel's F. Soch. 2-e izd. — T. 23. — M. : Gospolitizdat, 1960. — 908 s.
8. *Shumpeter J.* Teorija jekonomicheskogo razvitija / J. Shumpeter // Teorija jekonomicheskogo razvitija. Kapitalizm, socializm i demokratija. — M. : Jeksmo, 2007. — S. 29–360.
9. *Smit A.* Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov / A. Smit. — M. : Jeksmo, 2007. — 958 s.
10. *Amin S.* (1982) Dynamics of global crisis / S. Amin, G. Arrighi, A. G. Frank, I. Wallerstein. — New York : Monthly Review Press.
11. *Arrigi Dzh.* Dolgij dvadcatyj vek / Dzh. Arrigi. — M. : Territorija budushhego, 2006. — 472 s.
12. *Arrigi Dzh.* Adam Smit v Pekine. Chto poluchil v nasledstvo XXI vek / Dzh. Arrigi. — M. : I-t obshhestvennogo proektirovanija, 2009. — 456 s.
13. *Brodel' F.* Material'naja civilizacija, jekonomika i kapitalizm. XV–XVIII / F. Brodel'. — T. 2. Igy obmena. — M. : Progress, 1988. — 632 s.
14. *Brenner R.* (1977) The origins of capitalist development: A critique of Neo-Smithian Marxism / R. Brenner // New left review. — 1/104. — P. 25–92.
15. *Brodel' F.* Dinamika kapitalizma / F. Brodel'. — Smolensk : Poligramma, 1993. — 128 s.
16. *Polan'i K.* Velikaja transformacija: politicheskie i duhovnye istoki nashego vremeni / K. Polan'i. — SPb. : Aleteja, 2002. — 320 s.
17. *Zombart V.* Burzhua: k istorii duhovnogo razvitija sovremennoho jekonomicheskogo cheloveka / V. Zombart // Sobr. soch. — v 3-h t. T. 1. — SPb. : Vladimir Dal', 2005. — S. 23–477.
18. *Djatlov V.* Torgashi, chuzhaki ili poslannye Bogom? / V. Djatlov. — M., 2006. — 256 s.
19. *Lipov V.* Mnozhestvennost' denezhnyh sistem kak instrument geterogenizacii institucional'noj sostavljajushhej SJeS / V. Lipov // Ekonomich. visn. Nac. girnychogo un-tu. — 2013. — № 1. — S. 25–33.